

6.

ÁR MESTU VELSÆLDAR ÍSLENZKU ÞJÓÐARINNAR.

Óviða eru stjórn málin jafn ofarlega á baugi meðal almennings sem hér á landi. Er ekki nema gott eitt um að það að segja jafn mikið sem á veltur fyrir þjóða félagsþegnanna, að vel og viturlega sé á þeim haldið.

Þessi mikli áhugi leiðir þó oft til öfga. Þannig eru stjórn málamennirnir ýmist gerðir að ofurmönnum sem ekki mega vamm sitt vita, að þóruleyti en þá helst því, að vera hæfilega hlutdrægir fylgifiskum sínum til framdráttar, eða þá hinsvegar taldir meingallaðir valdastreitu- eða jafnvel misindismenn, sem í engu megi teysta. Fer þá oftast eftir því, hvort menn lýsa sínum mönnum eða andstæðingunum. Milli þessara öfga eru helst þeir, sem lítill slægur þykist í. Meðal annars af þessum ástæðum er það stjórn málamönnum hollt að temja sér snemma að láta sig lofið jafnt sem lastið skipta. Hitt væri svo áreiðanlega til mikilla bóta, að allir, sem við opinber mál fást, reyndu að verðskulda að um þá mætti segja svipað því sem merkur erlendur blaðamaður nýlega sagði við mig um blað sitt, en ummæli hans voru eitthvað á þessa leið:

"Auðvitað hefur blað mitt ekki æfinlega á réttu að standa, en það segir aldrei annað en það, sem það veit sannast og réttast".

Með þessu fororði ætla ég að leitast við að svara þeirri spurningu, sem mörgum er nú efst í huga.

Hefur viðreisnin tekist eða ekki?

Ég leiði að þessu sinni hjá mér að rökstyðja það, sem flestir, sem með stjórnámálum fylgjast, þó vita að er mín skoðun, að þegar núverandi stjórn tók við völdum, stóðu sakir í efnahagsmálum Íslendinga þannig, að ekkert vit var í að freista annarra ~~áhræða~~ en þeirra, sem til var gripið. Ég skal heldur ekki að þessu sinni skipta sökinni á því að svo var komið sem komið var, milli flokka og manna, heldur láta nægja að segja, að af því getur enginn flokkanna og heldur enginn þeirra manna sem stýrt, hafa förinni hvítþvegið hendur sínar, enda þótt hvatir manna, kunni að hafa verið ólíkar og sakir séu misstórar.

Ég ætla engan að hefja til skjýjanna, og heldur engan að sakfella, heldur aðeins að reyna að varpa ljósi á þetta flókna mál, rannsaka þau gögn, sem nú liggja fyrir, og athuga, hvort ekki megi draga ályktanir af reynslunni, sem verða mætti að liði í framtíðinni.

Ég skal strax kveða upp úr með það, að í vissum aðalefnum hefur viðreisnin tekist betur en björtustu vonir stóðu til. Hinsvegar játa ég hispurslaust, að enn hefur ekki tekist að ráða niðurlögum verbólgunnar, enda þótt rétt sé, að þjóðin standi í dag betur að vígi, en fyrir þremur árum til að fást við hana. En taksit ekki að sigrast á verðbólgunni, gleypir hún fyrr eða síðar ávexti þess, sem bezt hefur tekist. Er þá unnið fyrir gíg, og beinn voði fyrir höndum.

Um það, sem bezt hefur farið úr hendi, minni ég á örfáar tölur, sem segja meira en mörg orð. Á ég þar við gjald-eyrisstöðu og sparifjáreignir landsmanna.

Þegar viðreisnin hófst var það eitt þyngsta áhuggjuefni manna, að Ísland myndi þá og þegar lenda í greiðslubrotum, þjóðinni til skammar og skaða.

Bankarnir skulduðu þá erlendis 216 millj. króna.

Um síðustu mánaðamót var þessi skuld greidd að fullu, en í stað hennar komin inneign 1010 millj. kr. Gjaldeyrisstaðan hefur þannig batnað um hvorki meira né minna en 1226 millj. kr. frá upphafi viðreisnarinnar.

Þetta sgeir sína sögu. Hér sem víðar eru peningarnir afl þeirra hluta sem gera skal. Það er þessi þætti hagur þjóðarinnar í viðskiptunum við útlönd, sem því ræður, að innflutningsverzlunin er nú frjáls með þeim einu takmörkunum, sem leiða af viðskiptunum við jafnkeypislöndin, og það er líka þessu breytta andlæti út á við, sem við eigum það að þakka, að fjárhirztlur umheimsins hafa opnast Íslendingum að nýju, eftir margra ára bið okkar utan dyra. Þarf ekki að fjölyrða um, hver fengur lánstraustið er fámennri þjóð, sem á sér jafnmörg óleyst verkefni og jafn ríkar ónotaðar auðlindir, sem Íslendingar eiga.

Varðandi spariféð, - hið ytra tákni um mátt þjóðarinnar til að fást við ný verkefni - get ég þess að í febrúarlok 1960 námu allar innistæður landsmanna í bönkum og sparisjóðum landsins 1825 millj. kr. Þær voru um síðustu mánaðamót 3287 millj. kr. Aukningin er þannig 1462 millj. kr., eða með öðrum orðum, Íslendingar hafa frá upphafi viðreisnarinnar aukið sparifé sitt um nærri því jafn háa upphæð, eins og þeir höfðu áður nurlað saman frá landnáms tíð og fram á þennan dag.

Hvað þessa höfuð þætti áhrærir, tala staðreyndirnar enga tæpitungu. Fram að þessu er sú saga miklu skemmtilegri en

leyfilegt var að vænta. Íslendingar mega ekki láta sögulokin verða sorgleg, en í þeim efnum ræður þjóðin sjálf mestu, enda þótt aflabrogð, verzlunarárferði og fleira komi þar líka við sögu.

Ég kem þá að hinni óráðnu gátu, þ.e.a.s. hvort takast megir að stöðva sig á þeirri óheillabraut sífelldra hækkana kaupgjalds og verðlags á víxl, sem við höfum búið við síðustu tvo áratuginna.

Þetta er hin mikla spurning.

Er hægt að stöðva sig eða er það ekki hægt?

Á því veltur mikið og meira en hér skal rakið.

Þegar rætt er um verðbólguna manna á meðal, kveður alltaf við sama tóninn, að við séum á villigötum.

En nú spyr ég; úr því að allir virðast sammála um þetta meginatriði, hvornig stendur þá á því, að vaðið er áfram í villu og svíma.

Já í villu og svíma. Er það nú ekki einmitt svarið? Er ekki ástæðan fyrir því, að menn stöðva sig ekki á þessari óheillabraut, einmitt sú, að reynzlan er ekki spurð ráða?

Sama sagan hefur endurtekið sig æ ofan í æ. Allir, sem öðluðust trúnað launþega, hafa sett metnað sinn í að gera sem hæstar kröfur á hendur atvinnurekendum. Atvinnurekendur svara oftast því sama, að þeir séu einskis megnugir. Þá er leitað til ríkisins, um greiðslu af almannafé á því, sem á milli ber. Stundum hefur það verið gert, en stundum ekki. Oft er þá beitt verkfallsvopninu, og venjulega eru sögulokin

hin sömu, kauphækkarnir í einu formi eða öðru, fyrst ein stéttin, síðan fylgja allar hinar í ljölfarið. Oftast leiðir þessa svo fljótlega til lækkunar á gengi krónunnar, hvort sem það er viðurkennt með formlegri breytingu strax eða ekki. Þá étur hækkað verðlag strax alla kauphækkunina, og þá sjá allir að til einskis var barizt. Menn fá einungis fleiri og smærri krónur. Launþegar eru þá að engu bættari. Ekkert hefur skeð annað en, að skuldugi hefur hagnast, en sparifjáreigendur tapað.

En svo kemur fyrir að kauphækkarnir leiða ekki til gengis fellingar og þá hækkar verðlagið minna en kaupið, þannig að launþegarnir fá einhverjar raunhæfar kjarabætur. Þetta ruglar menn í ríminu og hvetur að órannsökuðu máli til að tefla djarft í kaupkröfunum. Ný sókn er hafin. Í þetta skipti leiðir hún kannski eingöngu til nýrrar gengislækkunar, og hefur þá sigur kröfugerðarmanna enn einu sinni snúist upp í ósigur krónunnar, þvert gegn þeirra eigin vilja.

Þannig gengur þetta skref af skrefi og alltaf minnkar krónan með öllum þeim geysialvarlegu afleiðingum og óréttlæti, sem það hefur í för með sér, og hér skal ekki rakið.

Nu vaknar sú spurning, hvor ekki sé mögulegt að tryggja launþegunum ítrustu raunhæfarkjarabætur án blóðtöku verkfalla og þverrandi gildis gjaldmiðilsins.

Við skulum leita svars í þeim gögnum, sem við nú höfum eignast um reynslu okkar sjálfra í þessum efnum.

Það vill nú þannig til, að á því ári, sem nú er að enda, hafa í fyrsta sinni verið birtar ítarlegar skýrslur um þróun þjóðarinnar

Þróun þjóðarbúskaparins á árunum 1945-1960. Eru þessar skýrslur birtar í riti Framkvæmdabanka Íslands "Úr þjóðarbúskapnum" og sýna þróun þjóðarframleiðslu, þjóðartekna, neyzlu og fjárfestingar á þessu tímabili. Bráðabirgðaútreikningar, sem ennþá hafa ekki verið birtir, hafa einnig verið gerðir fyrir árin 1961 og 1962, þannig að yfirlit er nú til um allt tímabilið eftir styrjöldina.

Í þessum skýrslum felst mikill og margvíslegur fróðleikur, sem hægt er að draga margvíslegar, gagnlegar ályktanir af. Þar má meðal annars sjá eftir hvaða leiðum viðreisnin hefur náð jákvæðum árangri á ýmsum sviðum, og einnig gefa þær ýmsar bendingar um framtíðina. Ég get ekki gert svo miklu máli skil að þessu sinni, en ræði það eitt, sem varpar ljósi á þá spurningu, er ég áðan bar fram.

Sú uppbygging atvinnulífsins, sem framkvæmd var í styrjaldar lokin og fyrst eftir styrjöldina, reyndist ekki nægileg til þess að viðhalda þeim þjóðartekjum, sem náðst höfðu á styrjaldarárunum og því síður til að auka þær. Stafaði þetta af tvennum ástæðum:

Í fyrsta lagi var mikið aflaleysi á árunum 1949 og 1952.

Í öðru lagi féllu íslenskar útflutningafurðir í verði, jafnframt því sem verðlag á innflutningsvörum hækkaði. Afleiðingin varð sú, að á árinu 1952 hafði hrein þjóðarframleiðsla ekkert aukist frá því sem hún hafði verið 1945. Þjóðinni hafði hinsvegar fjölgað verulega á þessum árum og kom þess vegna minna í hlut hvers og eins, - þjóðarframleiðslan á mann hafði lækkað um nærri 14%. Slæmt verzlunarárferði varð þess svo valdandi að vermæti þjóðarframleiðslunnar þjóðartekjurnar voru um 19% lægri á mann en 1945.

Á árinu 1953 verða tímamót. Þá uxu bæði þjóðarframleiðsla og þjóðartekjur mikið, og hefur sú þróun haldið áfram síðan, fyrst með miklum hraða, síðan hægara. Árið 1962 verða þjóðartekjur á mann 21% hærri en þær höfðu verið árið 1945, og 5% hærri en þær höfðu verið árið 1958.

Það er því óhætt að fullyrða það, sem raunar hver maður, sem hér þekkir til, getur sannfærzt um með eigin augum, að velmegun íslensku þjóðarinnar hefur aldrei verið meiri en hún er nú.

En þá mun verða spurt, hvort þetta þýði það, að velmegun almennings á Íslandi hafi aldrei verið meiri. Hvort það geti ekki verið, að aukning þjóðarteknanna hafi fyrst og fremst lent hjá atvinnufyrirtækjunum eða einhverjum tiltölulega litlum hópi manna og kjör alls almennings hafi versnað, eða að minnsta kosti ekki batnað.

Við þessari spurningu er ekki hægt að finna svar í þeim útreikningum Framkvæmdabankans, sem ég hef gert grein fyrir. Á hinn bóginn eru til athuganir á meðaltekjum kvæntra manna í helztu launastéttum landsins, þ.e. verkamanna, iðnaðarmanna og sjómanna. Þessar athuganir eru byggðar á skattframtölum og ná til árána 1948 og 1961. Þær sýna að atvinnutekjur hafa fylgt þjóðartekjunum á mann mjög náið. Þær hafa hækkað þegar þjóðartekjurnar hafa hækkað, og nokkurn veginn í sama hlutfalli, sem þýtur þó að sjálfsögðu ekki að kjör einstakra hópa innan launastéttanna hafi ekki getað breytst verulega í samanburði við aðra hópa.

Þetta er sá lærdómur, sem lesa má út út okkar eigin skýrslum um þróun þjóðarbúskapar okkar frá stríðslokum, og sömu sögu segir reynsla annarra þjóða.

Það er vöxtur þjóðarteknanna sem meginmáli skiptir fyrir líf skjör almennings í landinu.

Þetta er kjarni málsins.

Af því leiðir, að athygli beinist að því, hvernig hver einstaklingur geti stuðlað að því, sem bezt, að sá vöxtur verði sem mestur. Hvernig samtök launþega og atvinnurekanda geti stuðlað að þessu sama, og hvað ríkisvaldið sjálft getur gert.

Það er mín skoðun, að framtak, þekking og dugnaður hvers einstaklings skipti mestu máli í þessum efnum þegar allt kemur til alls. En hinu má þó ekki gleyma, að samtökin og ríkisvaldið skapa einstaklingnum þau skilyrði, sem hann starfar við. Þessi skilyrði geta verið þess eðlis, að einstaklingurinn, hvort sem hann er atvinnurekandi eða launþegi, fái notið sín sem bezt, og starf hans verði öllum til mestra heilla. En skilyrðin geta líka verið þannig, að einstaklingurinn fái ekki notið sín og starfsemi hans beinist í þær áttir, sem eru þjóðarheildinni síður heilvænlegar.

Mig langar til að athuga í þessu ljósi nokkuð nánar stefnu og aðgerðir bæði hagsmunasamtakanna og ríkisvaldsins á undanfórnum árum, og vil þá fyrst minnst á hagsmunasamtökun. Þessi samtök standa árlega í samningum sín á milli og viðræðum og samningum við ríkisvaldið. Ef þessir samningar og viðræður fjölluðu um það, hvað hægt væri að gera til að greiða fyrir aukningu framleiðslunnar, þannig að grundvöllur skapist fyrir sem mestum bata líf skjjaranna, þá væri ekki nema gott eitt um þetta að segja. En þessu er því miður sjaldnast að heilsa. Í stað þess er fjallað um það, hversu mikið kaupgjald skuli hækka eða hvaða framlag ríkið geti lagt til ákveðinna stétta eða starfsemi, án

Þess að spurt sé um, hvort aukning þjóðarteknanna skapi grundvöll fyrir því að kauphækkunin og framlag ríkisins geti leitt til raunverulegra kjarabóta. Takist samningar ekki, hefjast oft verkföll og bönn, sem stöðva framleiðsluna svo vikum og mánuðum skiptir,

Ríkissvæðinu sjálfu hefur heldur ekki tekist sem skyldi í þessum efnum. Stjórn efnahagsmálanna hefur ekki getað komið í veg fyrir það, að mestan hluta þeirra 17 ára, sem hér um ræðir, hefur verið mikil verðbólga í landinu, og halli á viðskiptum við önnur lönd. En fyrir því er margföld reynsla, bæði hér á landi og annars staðar, hversu erfið skilyðri verðbólgan skapar, þegar til lengdar lætur, fyrir vexti þjóðarframleiðslunnar, hvernig hún beinir atorku og fjármagni manna inn á brautir, sem að vísu kunna að vera þeim sjálfum hagkvæmari í bili við þau skilyrði sem verðbólgan skapar, en sem eru þjóðarheildinni óhagkvæmari.

Af þessu leiðir meðal annars að greiðsluhalli skapast við útländ. en hann eyðir gjaldeyrisforðanum og eyðileggur lánstraustið. Þegar svo er komið er gripið til gjaldeyris- og innflutninghafta sem trufla rekstur atvinnulífsins og torvelda framkvæmdir í landinu.

0-----

Ég rek þessa sögu ekki lengra.

Það sem ég hefi fundið í hinum merku gögnum um þróun þjóðarbúskaparins á árunum 1945 - 1962, og sem ég raunar áður þóttist vita, er í aðalatriðum þetta:

- 1) Þjóðartekjur á mann og atvinnutekjur almenning fylgjast náið að.
- 2) Það, sem á veltur fyrir alla er þess vegna, að vöxtur þjóðarteknanna verði sem örastur og tryggastur.
- 3) Að enda þótt það sé vafalaust rétt, að það sé þekking og dugnaður hvers einstaklings, sem mest veltur á þá skiptir einnig höfuðmáli að samtök launþega og atvinnurekenda og ríkisvaldið sjálft haldi rétt á málum greiði götu einstaklingsins og beini framtaki og fjármagni hans inn á þær brautir sem þjóðarheildinni kemur að mestu gagni.
- 4) Að í þeim efnum ríði á mestum að forðasr verðbólgu með öllum þeim skaðlegu áhrifum, sem hún hefur á efnahagslífið og
- 5) að eins og það er æskilegt að kaupið sé hækkað, þegar rétt skilyrði eru fyri hendi, þá er það einnig og að sama skapi nauðsynlegt, að staðið sé geng ótímabærum kauphækkunum.

Þetta er rétt svo langt sem það þær.

En með því er ekki vandinn leystur. Það, sem á skortir, er að tryggja kauphækkunir, þegar þær eru tímabærar, þ.e.a.s. þegar þær leiða ekki til gengisfalls, heldur til raunverulegra kjarabóta.

Ef við getum tryggt þetta, ef hægt er að eyða tortrygginni og skapa traust launþega á því, að ítrustu hagsmuna þeirra sé gætt eftir því sem efni standa frekast til hverju sinni, þá held ég, að hægt sé frá dyrum þjóðarinnar þeim bálvaldi, sem ógnað hefur heilbrigðu efnahagslífi hennar tvo síðustu áratuginna.

Um ýms úrræði getur verið að ræða. Sjálfur tel ég það geta haft mykla þýðingu, að sú þekking, sem við nú ráðum yfir um hag þjóðarbúsins, verði notuð þannig að allir aðilar geti áttað sig á því hvert stefnir, hvenær séu möguleikar til raunverulegra kjarabóta og hvenær ekki. Eg geri ekki þá kröfu, að fulltrúar launþega og atvinnurekanda taki góðar og gildar allar upplýsingar, sem opinberar stofnanir leggja fram og þær niðurstöður, sem stjórnarvöldin draga af þeim. Ég held, að nauðsynlegt sé, að samtök launþega og atvinnurekanda sjálf, í sameiningu, eða þó kannske heldur hvort í sínu lagi, ráði yfir stórum stofnunum, sem séu færar um að kanna og meta allar upplýsingar og safna sínum eigin gögnum eftir því sem ástæða reynist til, en leiðbeini síðan umbjóðendum sínum og láti þeim í té öll nauðsynleg gögn í málinu. Myndu þá stórum aukast líkurnar fyrir því að kröfurnar yrðu nokkurn veginn í samræmi við gjaldþolið, og yrði þá auðvitað að sama skapi oftast gengið að þeim án átaka.

En, segja menn, úr því að þetta er svona einfalt, hvers vegna er þá ekki löngu víið að framkvæma það.

Einfalt og einfalt ekki.

Engin úrræði eru einföld og aðgengileg, séu þau skoðuð í ljósi tortryggni og úlfúðar. En vilji menn á mnað borð reyna þessa og vilji menn að reynslan verði jákvæð, þá þori ég að staðhæfa, að innan tíðar munu óskirnar rætast um það að okkur tækist að leysa þann milka vanda, sem allar ríkisstjórnir hafa verið að glíma við undanfarna tvo áratugi, og sem stundum hefur verið kominn geigvænlega nærri því að búa okkur grand.

Háttvirtir áheyrendur:

Við hver áramót er eðlilegt og þarft bæði einstaklingum og þjóðum að staldra við, horfa um öxl og hugleiða liðna atburði, reyna að læra eitthvað af því, sem gerzt hefur, láta það auka einhverju á þroska okkar og þar með hæfnina til að taka því sem framundan kann að vera með ábyrgðartilfinningu og viti.

Því hefur verið trúáð, að Guð hjálpi þeim sem hjálpa sér sjálfir. Hitt kann að vera hæpnara, að sá sem ekki þiggur hjálpina, þegar hún býðst eigi hana vísa þegar honum þóknast að leggja það á sig að veita henni nót-töku. Gamla sagan um feitu árin og mörgu árin kann að endurtaka sig, ekki hvað sízt hjá þeim þjóðum, sem að miklu þyti eiga afkomu sína undir stopulum sjávaraflla. Þetta er Íslendingum hollt að hafa hugfast. Mið látum það þá kannski sjaldnar henda okkur að standa þjófsku-fullir vikum og mánuðum saman með hendur í vösum og hafast ekki að, meðan hin mikla lífsbjörg syndir fram hjá okkur.

Í íslenskum annálum verður ársins 1962 ekki getið að öðru en því, að þjóðin bjó þá við meiri velsæld en nokkru sinni fyrr.

En hvað mun mannkynssagan segja?

Mun hún kannski skrá árið 1962 sem ár hinna miklu straumhvarfa?

Mun hún segja frá því, að þá hafi verið komið svo málefnum heimsins, að engin þjóð hafi lengur átt mest undir sjálfri, sér, heldur undir því, sem réðist um þróun alþjóðlegra stjórnmála, verndun eða glötun allsherjarfriðar á þessari jörðu?

Mun hún segja frá því, að í októbermánuði það ár hafi mannkynið ríðað á barmi glötunnar, stáði á öndinni milli vonar og ótta um hvað verða kynni? En með því er ekki vandinn.

Mun hún segja frá því, að þegar valdamenn veraldarinnar hafi verið að því komið að tortíma sjálfum sér og flestum öðrum sem þennan hnött byggja, hafi hönd Dróttins gripið í taumana og gefið valdamönnum þá náð að stöðva sig og skilja að í heljarátökum atómstyrjaldar hefur enignn mátt til að veíja sig, heldur einvörðungu að pynta og drepa aðra, að þá sigrar enginn, heldur bíða allir ósigur, og að þess vegna sé það nú eimitt staðreynd, að við verðum öll að lifa saman eða deyja saman í einum heimi.

Við vitum ekki hvað sagan muni segja.

En við spyrjum:

Er það ekki sennilegt, að þeir, sem einu sinni hafa horft ofan í hyldýpið hætti sér aftur á glötunnarbarminn? Er það líklegt að mennirnir, sem nýverið horfðust í bein augu við dauðann, svo tæplega skildi fótmál á milli, hafi núlært það, sem á vantaði í lífsins skóla? Var það ekki eimitt þetta, sem þurfti til þess að létta atóm-ógnuninni af mannkyninu í eitt skipti fyrir öll.

Við Íslendingar fáum litlu ráðið um þessi máklu mál, en við skulum trúá þessu betra þar til við reynum hið verra, og umfram all forðast, að hugarvél út af okkur óviðráðanlegri rásviðburðanna, dragi úr framtakinu á þeim sviðum, þar sem mest veltur á atorku okkar og vitsmunum.

Ég vil ljúka máli mínu með því að biðja þess, að árið, sem í hönd fer, verði ár friðar og sívaxandi vilja til að útkljá ágreining og deilur með gagnkvæmri fórnfýsi í sáttfúsum anda - að árið megi verða einstætt merkisár í þeim þróunarferli sem skipar hugsuninni um heill alls mannkynsins nú og um alla framtíð ofar öllu öðru í vitund og vilja þeirra manna og þjóða sem mestu ráða á okkar jörð.

Ég bið Guð að blessa land og lýð, lönd og lýði.

Gleðilegt ár.

Áramótaávarp 31. desember 1962.

(Mbl. 3. janúar 1963).